

Міжнародні стандарти незалежності суддів

The international standards of the independence of the judges

Роман Голобутовський

Ключові слова:

міжнародно-правові стандарти, незалежність суддів, права людини, судова система, євроінтеграція.

Key words:

international legal standards, independence of the judges, human rights, judiciary, European integration.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні плани України зумовлюють потребу переглянути її правову і безпекову політику в контексті забезпечення принципів правової, демократичної держави. Європейський вектор орієнтації зовнішньої політики України детермінує необхідність удосконалення механізму забезпечення прав та свобод людини, гарантування принципу верховенства права.

Систематизація міжнародних нормативно-правових актів у сфері правосуддя для з'ясування міжнародних стандартів незалежності суддів є особливо актуальною з огляду на проведення судової реформи в Україні. Внесення зміни до Конституції України у частині правосуддя та нова редакція Закону «Про судоустрій і статус суддів», безумовно, є основоположним етапом формування в Україні судової системи, яка б відповідала вимогам правової держави. В новій редакції Основного Закону міститься багато посилань на закони, проекти яких не розроблені. Тому під час підготовки проектів галузевих законів необхідно враховувати міжнародні стандарти у сфері правосуддя, зокрема стандарти незалежності суддів.

Стан дослідження проблеми. Одним із найбільш актуальних наукових завдань є пошук шляхів удосконалення правового статусу суддів з метою посилення їх незалежності. Міжнародні стандарти у сфері прав людини стали предметом дослідження таких науковців, як, зокрема, М. Баймуратов, В. Баштанник, О. Бандурка, В. Галуцько, І. Голосніченко, С. Запара, С. Карташкін, В. Копейчиков, Є. Костилова, В. Нагребельний, Л. Наливайко, П. Рабінович, О. Руднева, С. Тіунов, О. Фрицький, Ю. Шемшученко. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання статусу суддів були предметом дослідження Ю. Грошевого, С. Голубка, М. Козюбри, І. Марочкіна, О. Овчаренко, Н. Сакари, В. Сидоренка, В. Яркова та інших вчених. Але проведення аналізу міжнародних стандартів незалежності суддів з метою їх впровадження в Україні потребує уваги з огляду на стрімкий розвиток відповідних суспільних відносин.

Метою статті є дослідження міжнародних стандартів незалежності суддів з метою розробки теоретичної основи їх впровадження у вітчизняну практику, реформування системи національного судочинства та подальшого розвитку системи гарантування прав людини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Незалежність суддів є принципом правосуддя в демократичних державах, який означає, що у здійсненні правосуддя судді незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні й підкоряються лише закону¹. У вітчизняному законодавстві передбачені правові засади для ефективного забезпечення принципу незалежності суддів.

Стаття 55 Конституції України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У ст. 126 Основного Закону гарантована незалежність і недоторканність судді, а вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється². Це положення деталізоване у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» – здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу³.

¹ Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 4. – Ст. 6.

² Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – С. 8. – Ст. 1799).

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 141.

В процесі удосконалення правового та організаційного забезпечення незалежності суддів в Україні необхідно орієнтуватися на міжнародну практику. Відповідно до положення ч. 1 ст. 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України⁴. Система міжнародно-правових стандартів незалежності суддів створює методологічні засади для удосконалення забезпечення судового захисту в Україні під час проведення судової реформи.

В Україні судова реформа визнана елементом становлення правової держави, а основними завданнями реформування судоустрою є посилення гарантій незалежності суддів, підвищення відповідальності суддів та прозорості їх діяльності⁵. Основні напрями реформування системи судоустрою і судочинства передбачені в стратегіях розвитку України, серед яких слід назвати Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 2014 року, Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 2015 року, Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки від 2015 року, Національну стратегію у сфері прав людини від 2015 року, Річну національну програму співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік. Саме програмні документи мають базуватися на міжнародних стандартах у сфері правосуддя.

Всі наявні міжнародні стандарти передбачені в нормативно-правових актах загальносвітового та європейського рівнів. Їх розробляли такі міжнародні організації, як, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи.

Так, до міжнародних актів, прийнятих світовими організаціями, відносяться Загальна декларація прав людини від 1948 року; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 року; Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 1985 року; Бангалорські принципи поведінки суддів від 2006 року; Загальна (універсальна) хартія судді від 1999 року; Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону від 2001 року та багато інших. Європейськими інституціями розроблені Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року; Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 1994 року; Європейська хартія про статус суддів від 1998 року; Висновки Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів» від 2001 року; Європейський статут судді від 1993 року⁶; Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади від 2014 року та інші.

Зазначені документи містять систему вимог і рекомендацій щодо правового та організаційного забезпечення статусу суддів на засадах їх незалежності. З метою визначення оптимальних умов імплементації міжнародних стандартів незалежності суддів у вітчизняну практику необхідно проаналізувати зміст основних міжнародних актів.

Умовою справедливості, доступності та неупередженості правосуддя у світовій практиці є незалежність суддів. Стаття 10 Загальної декларації прав людини від 1948 року забезпечує кожній людині право на те, щоб її справа була розглянута незалежним і безстороннім судом⁷. На основі зазначеного положення у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року передбачено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом⁸. А також відповідно до ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 1966 року кожен має на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 4 червня лютого 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – С. 8. – Ст. 1799).

⁵ Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.

⁶ Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.

⁷ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93.

⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.

на підставі закону⁹. Хоча ці основоположні міжнародні документи не конкретизують зміст незалежності суддів, вони створюють фундамент для розвитку міжнародних актів у цій сфері статусу суддів.

Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 1983 року передбачає вимоги забезпечення незалежності суддів, серед яких слід назвати такі: судді мають приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою, без будь-яких втручань; вони є незалежними від своїх колег та вищих посадових осіб, від виконавчих і законодавчих органів держави; ніяка сила не може бути застосована з метою втручання в судовий процес; судді можуть колективно захищати свою незалежність; судді мають свободу думки, слова, зібрання та утворення асоціацій¹⁰. Основою забезпечення незалежності суддів є поєднання гуманістичних та морально-етичних норм і цивілізаційних принципів права.

Основні принципи незалежності судових органів від 1985 року закріплюють шість основних напрямів для забезпечення незалежності суддів: свобода слова та асоціацій суддів; кваліфікація, підбір і підготовка суддів; умови служби та термін повноважень; професійна таємниця та імунітет; покарання, усунення від посади і звільнення¹¹. Генеральна Асамблея ООН визнає, що міжнародні стандарти незалежності суддів не обмежуються декларативними матеріальними гарантіями, а повинні також включати організаційні та інституційні.

Відповідно до п. п. 3, 7 Розділу «Незалежність суддів» Пекінських тез щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону від 1995 року судді мають підтримувати принцип неупередженості та незалежності шляхом уникання упередженості чи схожості на упередженість у своїй власній діяльності. Відповідно до ст. 1 Європейської хартії про Закон «Про статус суддів» від 1998 року судді, виконуючи свої обов'язки, мають бути компетентними, незалежними, неупередженими та поважати осіб, які до них звертаються¹². Також акцентується увага на таких обов'язках держави, як забезпечення належних умов для роботи суддів та рівня заробітної плати, що гарантує їх незалежність та непідкупність.

Загальна хартія судді від 1999 року передбачає мінімальні загальні норми, зокрема, незалежності суддів: вона є умовою для неупередженого судочинства, що відповідає вимогам закону. Будь-які інституції чи органи влади повинні поважати, захищати та охороняти цю незалежність (ст. 1); незалежність суддів має забезпечуватися законом і бути реальною, а судді мають здійснювати свої повноваження без будь-якого суспільного, економічного чи політичного тиску, незалежно від інших суддів та керівних органів у галузі юстиції (ст. 2); в процесі здійснення своїх повноважень судді підпорядковуються лише закону (ст. 3); ніхто не може надавати або намагатися надавати судді будь-які інструкції, що можуть вплинути на його рішення (ст. 4)¹³. Обмеження можливостей законодавчої та виконавчої влади втручатися в діяльність суддів має бути чітко регламентоване галузевим законодавством та контролюватися незалежним компетентним органом.

Бангалорські принципи поведінки суддів від 2006 року передбачають шість цінностей, яких мають дотримуватися судді, серед яких слід згадати принцип незалежності. Так, суддя повинен виконувати свою функцію незалежно, виходячи з власної оцінки, не звертаючи уваги при цьому на будь-які зовнішні фактори; суддя повинен бути незалежним від суспільства, сторін судової справи, від своїх колег, органів виконавчої та законодавчої гілок влади; суддя повинен дотримувати високих стандартів поведінки¹⁴. Дійсно, незалежність та непідкупність суддів залежать від їх внутрішніх переконань та морально-етичних принципів. Наявність діючих гарантій незалежності суддів у правовій системі держави не може виключити суб'єктивні причини неправомірної поведінки останніх.

⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed20091216.

¹⁰ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 1983 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/d5.htm>.

¹¹ Основні принципи незалежності судових органів : Резолюції 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року // Суддівське самоврядування. – 2007. – № 1. – С. 3–8.

¹² Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_236.

¹³ Загальна (Універсальна) хартія судді від 17 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j63.

¹⁴ Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Bangalore_principles_ukr.pdf.

Стандарти незалежності суддів конкретизуються і обґрунтовуються у Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи та Висновках Консультативної ради європейських суддів. В Рекомендаціях № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 1994 року, Висновках Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів» від 2001 року № 1, Рекомендаціях CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 2010 року автори зауважують, що держави мають здійснити все можливе для піднесення ролі суддів, забезпечення їх незалежності і дієвості. Кожному судді має бути надана можливість звернутися за захистом до незалежного органу у разі втручання у здійснюване ним правосуддя. Хоча вони мають рекомендаційний характер, необхідно визнати їх виняткову основотворчу і методологічну роль в удосконаленні вітчизняної практики забезпечення незалежності суддів.

Україна як відкрита правова держава визнає ідеали та принципи державотворення, розроблені міжнародним співтовариством. Звісно, у світі немає держави, яка б ратифікувала всі зазначені міжнародні акти. Можна говорити лише про значення, яке приділяють їм демократичні чи антидемократичні держави. Україна, незважаючи на те, що ратифікувала більшість міжнародних актів у сфері правосуддя, знаходиться лише на етапі формування дійсно незалежних, неупереджених і ефективних судових органів. Варто констатувати, що гарантування в Україні незалежності суддів не є комплексним, ефективним і прозорим. Про це свідчать теоретичні узагальнення вітчизняних науковців і практика діяльності судових органів.

В рамках проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» за допомогою опитування суддів були зроблені висновки про те, що найбільший вплив на роботу суддів відбувається від учасників мітингів та пікетувань – 61,5%, представників політичних партій – 48,2%, засобів масової інформації – 47,3%, народних депутатів – 45,4% та представників громадських організацій – 45,4%. Адвокати неправомірне втручання у діяльність суду трактують інакше: 91,7% опитаних адвокатів констатують, що їм відомі відмінні обставини впливу на позицію суду під час розгляду судових справ (судді – 69,3 %). Адвокати вважають, що на суддів впливають керівники судів, в яких розглядається справа, – 76,1%, прокурори – 76,1%, керівники та судді судів вищих інстанцій – 65,0%, народні депутати – 59,8%, сторони по справі та їх представники – 58,1%¹⁵. Неоднозначність відповідей експертного середовища свідчить не тільки про потребу усунення факторів неправомірного впливу на суддів, а й, власне, про проблему девіантного ставлення суддів до таких проявів.

Науковці вважають, що головними чинниками, які спонукають суддів до негативної поведінки та прийняття неправосудних рішень, є, зокрема, сприйняття суду як структури другорядної; залежність суддів від владних осіб та структур; незахищеність суддів, страх перед владою та її представниками; відсутність механізмів забезпечення трудової дисципліни; слабкість органів суддівського самоврядування. Але основною проблемою судочинства в Україні вважають залежності суддів¹⁶. Така практика забезпечення незалежності суддів перешкоджає процесу інтеграції України в Європейський правовий простір.

Незалежність, неупередженість, чесність і професіоналізм є основними цінностями судової влади в Європі. Венеціанська комісія звертає увагу України на міжнародні стандарти незалежності судової системи, які, зокрема, відображені в Конвенції з прав людини та основоположних свобод і практиці Європейського суду з прав людини; Європейській хартії про статус суддів від 1998 року; доповідях Венеціанської комісії, Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи та Висновках Консультативної ради європейських суддів; Бангалорських принципах поведінки суддів від 2001 року; Великій хартії суддів від 2010 року; Основних принципах незалежності судових органів від 1985 року¹⁷. З метою подолання наявних недоліків функціонування судової влади необхідно проводити реформи, засновані на міжнародній практиці, керуючись при цьому міжнародними стандартами у цій сфері.

Правові реформи щодо правосуддя та суміжних правових інститутів мають призвести, зокрема, до: 1) деполітизації та забезпечення незалежності судової влади; 2) формування органів, відповідальних за суддівський корпус відповідно до європейських стандартів; 3) підвищення вимог та професійних стандартів

¹⁵ Моніторинг стану незалежності суддів в Україні / за ред. А. Алексеева. – К. : Адеф, 2014. – 88 с.

¹⁶ Маляренко В. Щодо головних проблем судової влади в Україні / В. Маляренко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1 (2). – С. 39–49.

¹⁷ Спільний висновок CDL-AD (2015) 007 Венеціанської комісії й директорату з прав людини (ДПЛ) генерального директорату з прав людини та верховенства права ради Європи (ГД-І) щодо Закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону «Про Вищу раду юстиції» України, прийнятий Венеціанською комісією 23 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scourt.gov.ua.

для суддівського корпусу; 4) обмеження імунітету суддів; 5) забезпечення гарантій щодо фінансування, а також захисту професійних інтересів суддів¹⁸. Проте судова реформа може бути ефективною за умови реального впровадження міжнародних стандартів незалежності суддів у вітчизняну практику судочинства.

Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері правосуддя, врахування міжнародних стандартів незалежності суддів не повинні мати формальний, фіктивний або показовий характер. Крім того, високе соціальне значення міжнародних стандартів не завжди сприймається належним чином.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що система міжнародних стандартів незалежності суддів передбачена у нормативно-правових актах загальносвітового та європейського рівнів.

До міжнародних стандартів незалежності суддів можна віднести нормативні, організаційно-інституціональні та психологічні. Так, нормативними є: 1) забезпечення незалежності суддів законом; 2) правові гарантії незалежності суддів; 3) система спеціальних прав (право приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою; право на захист від обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання; право звернутися за захистом до незалежного органу, що володіє ефективними засобами правового впливу; свобода думки, слова, зібрання та утворення асоціацій; право на професійну таємницю та користування імунітетом; притягнення до відповідальності, усунення від посади і звільнення лише на підставі закону) і обов'язків суддів (бути компетентним та поважати осіб, які до них звертаються; підпорядковуватись лише закону в процесі здійснення своїх повноважень; виконувати свою професійну функцію незалежно, виходячи з власної оцінки, не звертаючи уваги при цьому на будь-які зовнішні фактори; дотримуватись високих стандартів поведінки) тощо. До організаційно-інституціональних відносяться: 1) функціонування незалежного компетентного органу для професійного захисту суддів; 2) реально діючі інститути суддівського самоврядування; 3) організаційне обмеження втручання суб'єктів в судовий процес; 4) забезпечення невтручання в роботу судді його колег, голови суду, вищих посадових осіб; 5) обмеження можливостей втручання органів держави в діяльність суддів; 6) удосконалення механізму професійної підготовки суддів; 7) заборона дискримінації під час підбору суддів; 8) забезпечення належних умов для роботи суддів та рівня заробітної плати, що гарантує їх незалежність та непідкупність; 9) захист суддів від суспільного, економічного чи політичного тиску тощо. До психологічних відносяться: 1) принциповість суддів у питаннях власної незалежності; 2) рішучість у прийнятті рішень; 3) чесність і справедливість; 4) гуманізм і толерантне ставлення до осіб тощо.

Анотація

У статті розглядаються міжнародно-правові стандарти, що стосуються незалежності та неупередженості суддів. Незалежність кожного окремого судді гарантує право кожної людини, щоб її справа було вирішено виключно на підставі закону, доказів і фактів, без будь-якого неналежного впливу. Якісно функціонуюча, ефективна і незалежна судова система є необхідною умовою для справедливого, послідовного і неупередженого здійснення правосуддя.

Summary

The article deals with the international legal standards relating to the independence and impartiality of the judges. The independence of each individual judge safeguards every person's right to have their case decided solely on the basis of the law, the evidence and facts, without any improper influence. A well-functioning, efficient and independent judiciary is an essential requirement for a fair, consistent and neutral administration of justice.

¹⁸ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

Використана література:

1. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
2. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Bangalore_principles_ukr.pdf.
3. Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Загальна (Універсальна) хартія судді від 17 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – С. 8. – Ст. 1799).
8. Маляренко В. Щодо головних проблем судової влади в Україні / В. Маляренко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1 (2). – С. 39–49.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
10. Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
11. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні / за ред. А. Алексеєва / Центр суддівських студій. – К. : Адеф, 2014. – 88 с.
12. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 1983 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua>.
13. Основні принципи незалежності судових органів : Резолюції 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року // Суддівське самоврядування. – 2007. – № 1. – С. 3–8.
14. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 4. – С. 6.
15. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 44–45. – Ст. 141.
17. Спільний висновок CDL-AD(2015)007 Венеціанської комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального директорату з прав людини та верховенства права ради Європи (ГД-І) щодо Закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону «Про Вищу раду юстиції» України від 23 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scourt.gov.ua.

Роман Голобутовський,
кандидат юридичних наук,
суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду